

УДК: 811.161.2'28'373.23'373.7(477.81/.82)

Оксана Нестерчук
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри історії та культури української мови
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна)
e-mail: nester-oks@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2676-7966

ОСОБОВІ ВЛАСНІ ІМЕНА ТА ЇХНІ ВАРІАНТИ У СТІЙКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

У статті проаналізовано варіанти власних особових імен, вжиті у фразеологізмах Західного Полісся. Здійснено словотвірний аналіз цих варіантів імен. Встановлено, що більшість із них по-стали в результаті суфіксації від повної та усіченої основи офіційних імен, а також унаслідок усічення та усічено-суфіксальних способів. З'ясовано, що вживані у фразеологізмах усічені варіанти імен часто асоціюються із негативними вчинками або поведінкою людей.

Ключові слова: власні імена, варіанти, фразеологізми, стійкі словосполучення, способи словотвору.

Oksana Nesterchuk Personal Proper Names and Their Variants in Stable Word Combinations of the Western Polissia Region

The article analyzes the variants of personal proper names used in the phraseologisms of Western Polissia, the basic source of which is the material taken from the works by Z. Matsiuk "Every village has its new word", Y. Hromyko "The phraseologisms of Middle Polissian dialect of the village of Lypno in Kivertsi district of Volyn region".

The study of the actual material carried out in a synchronic aspect led to the use of the method of linguistic description and its main technique i. e. systematization of linguistic material. As far as linguistic techniques are concerned, a word-formation analysis was applied in the research.

The names and their variants on the territory of Western Polissia have been revealed and their statistics has been given. A word-formation analysis of the colloquial forms that arose as a result of suffixation from the full and clipped stems of official names with their various combinations has been carried out.

Consequently, 21 official male personal names and 8 female names have been registered. 8 male and 16 female names are recorded only in variants.

39 female and male variants of names, created by means of suffixes added both to full official names and to clipped underlying stems, have been analyzed. Derivatives of the clipped-suffixal method (apocope) are prevalent with commonly used suffixes, which are typical of the names variants, which are now in common use among the residents of Volyn Polissia, see "Atlas of Personal Proper Names of the Volyn Polissia Inhabitants".

Among word-formation variants having emotional coloring with hypocoristic suffixes quantitative prevalence is observed in the formation of male names variants with the formants -k-o, -ushk-a / -iushk-a, -ts', -s' and in female variants -k-a, -ochk-a, -s-ia: Zin'ko, Stets'ko, Ivas', Hves', Andriushka, Ivanushka, Stets', Hryts', Hantin'ka, Ksen'ka, Marynka, Pris'ka, Ulianka, Khves'ka, Odarochka, Fesia and others.

Thus, out of 29 official names, 43 variants of female and male names, most notably Andrii and Fedora, were certified. This indicates that such names have an expressive color, and namely, are associated with negative actions or behavior of people.

Key words: personal proper names, variants, phraseologisms, stable word combinations, word-formation methods.

Багатство фразеологічного фонду народу свідчить про невпинний розвиток мови. Особливе місце належить народній фразеології, що постійно збільшує репертуар фразеологічних одиниць (стійких словосполук, тобто готових одиниць мови), які ввійшли у широкий вжиток з окремих регіонів, а то й окремих населених пунктів. Це та частина лексики, у якій відображено становлення та розвиток менталітету українця, його вірування та звичаї, способи ведення побуту і т.д.

Серед усіх розділів ономастики антропоніміка привертає найбільшу увагу мовознавців. У складі багатьох стійких виразів функціонують власні особові імена та їхні варіанти. В. Мокієнко зазначає, що саме фразеологізми, у яких є особові імена, відтворюють національну самобутність, спосіб мислення українців, а також народну міфологію [Мокієнко 2000, с. 58]. У XX ст. присвятили свої

дослідження із діалектної фразеології Б. Ларін, Н. Бабич, С. Бевзенко, Р. Міняйло, М. Олійник, Н. Романюк, Г. Ступінська. У цей період було висвітлено функціонування антропонімів у складі фразеологічних одиниць мовознавцями О. Потєбнею, Ф. Сумцовим, Ф. Буслаєвим, І. Вознесенським та ін. Дослідники відзначили, що колоритні імена служать для підвищення експресії всього вислову, а за їхніми варіантами можна встановити навіть історичний період їхнього виникнення, хоч часто буває, що їх використовують просто для римування.

У фіксаціях фразеологічних одиниць із Західного Полісся теж досить часто функціонують антропоніми, зокрема повні імена та їхні варіанти. Західнополіські фразеологізми досліджувала З. Мацюк, її кандидатська дисертація..., а також дослідниця видала словники «Із народу не викинеш» [Мацюк 2013], «Що сільце, то нове слівце» [Мацюк 2013]. Г. Аркушин зафіксував понад 60 стійких словосполучень [Аркушин 2003]. Ю. Громик описав фразеологізми одного населеного пункту [Громик 2002]. Частково матеріал з цього регіону проаналізований у статті О. Нестерчук «Варіанти імен у західнополіських фразеологізмах» [Нестерчук 2014а].

У новому дослідженні на більш широкому матеріалі спробуємо виявити імена та їхні варіанти у західнополіських фразеологізмах та проаналізуємо способи їх творення. Для аналізу використано словник З. Мацюк «Що сільце, то нове слівце» [Мацюк 2013] та публікацію Ю. Громика «Фразеологізми середньополіської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області» [Громик 2002], де було виявлено 29 повних офіційних імен та 43 варіанти, серед яких 21 чоловіче ім'я та 8 жіночих.

Аналіз фактичного матеріалу здійснений у синхронії, що зумовило застосування методу лінгвістичного опису та його основний прийом – систематизація мовного матеріалу. Із лінгвістичних прийомів дослідження у роботі застосовано прийом словотвірного аналізу.

Отже, аналіз іменника з цих праць і стало метою нашого дослідження.

Як показав матеріал, у стійких словосполученнях понад два рази вжито такі офіційні імена: Василь [Мацюк 2013, с. 75, 78; Громик 2002, с. 168] (*якби не ті Василі, то не було б дітей на селі; Васи́лева дріпо* 'про жінку легкої поведінки'; *у нид'іл'у кал'а клубу гуткусіли Васи́л'у губу*), Іван [Громик 2002, с. 166; Мацюк 2013, с. 308] (*руск'і Йіва́н* 'представники радянської влади'; *парочка – Іван і Одарочка*), Максим [Мацюк 2013, с. 308, 309] (*Максі́м і Гуда́рочка – га́рна парочка; ходять як Макси́м з Настею* 'молода пара, яка довго зустрічається'), Марко [Мацюк 2013, с. 128, 406] (Марко боре; Марко сватає 'спати хочеться'; бігати як Марко в пеклі 'швидка хода'), Мартин [Громик 2002, с. 160; Мацюк 2013, с. 69] (*круті, Марти́не, мо, ма́ти шо пук'іне; не бере Мартин цицьки – значить не голодний* 'чогоось не хотіти, не мати бажання', *вуса як в Мартина Борулі* 'про вусатого чоловіка'), Мико́ла [Громик 2002, с. 153, 156] (*Варва́ра зава́рит', а Мико́ла загу́дїт'*; *ду Ви́с'т'а ни стри́жі гуве́ч'ї, ду Мико́ли ни с'їй гре́ч'ї*), Сава [Громик 2002, с. 153, 169] (*було́ Са́ви ни са́вит', Варва́ри ни варва́рит, Гандро́си ни гандро́сит', а куде́л'у кундро́сит'*; *кума́ Са́вци рідн'ї Хве́дор*), а також варіант Гриць [Мацюк 2013, с. 48, 65, 369] (*тиць – бабин Гриць* 'недоречно сказане'; *без Гриця й вода не освятитьсья* 'надмірна, нав'язлива присутність'; *кажі, Гри́'у, Бугу́род'їцу, а йа́ буду́ Бо́жи слу́ва*).

Лише по одному разу зафіксовані такі повні імена: Артем [Мацюк 2013, с. 146] (*ніти до Арте́ма огірки стере́гти* 'померти'), Г'м'ітро́ < Дмитро [Громик 2002, с. 156] (*ду Г'м'ітра д'ївка хїтра, а пу Г'м'ітри хоч прїпик вітри*), Давид [Мацюк 2013, с. 244] (*у нашого Дави́да ні вроди, ні виду* || *У нашого Дави́да н'ї сра́ки, н'ї віда*), Гул'а́ < Ілля [Громик 2002, с. 170] (*ше далеко́ Гул'а́, ві́жну жи́то і йа*), Йо́сип [Мацюк 2013, с. 185] (*нехай свя́тий Йо́сип на добре переноси́ть* 'погані сни'), Левон [Мацюк 2013, с. 464] (*ніти до Левона́ померти*), Пантеле́ймон [Мацюк 2013, с. 428], (*свя́тий Пантеле́ймон, куди ніч, туди й сон* 'погані сни'), Петро [Громик 2002, с. 165] (*пу Пїт'р'і – пу тїпл'ї*), Роман [Мацюк 2013, с. 365] (*плести як Роман лісу* 'обманювати'), Се́мен [Громик 2002, с. 165] (*пру ме́не, Сїме́не*), Ха́ретин [Мацюк 2013, с. 49, 152] (*дохопився до води як Ха́ретин до паренини* 'про спрагу'), Хве́дор [Громик 2002, с. 169] (*кума́ Са́вци рідн'ї Хве́дор*), Хо́ма [Мацюк 2013, с. 365] (*як Хо́ма лісу плете* 'обманювати'), Йо́рій < Ю́рій [Громик 2002, с. 168] (*той ни ду́рин', кутрі́ зве́ц'а Йо́рій*).

Крім цього, виявлено декілька чоловічих варіантів імен, утворені від одного повного імені:

1. Андрій > Андрешко [Мацюк 2013, с. 418] (*Андрешко з вулиці́* 'про особу, яка вживає алкоголь'), Андруш [Мацюк 2013, с. 26] (*дурний Андруш об'ївся груш* 'про нерозумного чоловіка'), Андрушка [Мацюк 2013, с. 25] (*Андрушка, добра юшка* 'примовляння при потребі'), Андрюха [Мацюк 2013, с. 455] (*як зібралися два Андрюхи: один сліпий, другий глухий* 'про подібність між собою, або ж мати інші відхилення'), Гандро́с [Громик 2002, с. 153] (*було́ Са́ви ни са́вит', Варва́ри ни варва́рит, Гандро́си ни гандро́сит', а куде́л'у кундро́сит'*).

2. Іван > Івасько [Мацюк 2013, с. 356] (*Кричати на всю Іваську* 'голосно кричати'), Йванице [Мацюк 2013, с. 209] (*а тому Йваницу ціле тулубище* 'велика кількість'), Іванушка [Мацюк 2013, с. 345] (*як Іванушка* || *як Іванушка-дурачок* 'про нерозумного чоловіка').

3. Степан > *Стець* [Мацюк 2013, с. 280] (*бридкий як Стець* про непідстриженого і неголеного чоловіка), *Стецько* [Мацюк 2013, с. 260] (*як Стецько* 'про повного чоловіка/хлопця'), *Стьопка* [Мацюк 2013, с. 404] (*як Стьопка з трудовнями* дуже швидко і без користі).

Рідкісними у фразеологізмах виявилися варіанти імен: *Альоша* [Мацюк 2013, с. 25, 51] (*Альоша з водокачки* 'про нерозумного чоловіка'), *Зин'ко* [Громик 2002, с. 153] (*вбери й Пин'ка, то бе за Зин'ка*), *Климчик* [Мацюк 2013, с. 464] (*піти до Климчика* 'померти'), *Омелько* [Мацюк 2013, с. 251, 342] (*дурний Омелько* про нерозумного чоловіка), *Савушка* [Громик 2002, с. 76] (*ой ти Савушка* 'про сварливого'), *Хвесь* [Мацюк 2013, с. 214] (*язикатий Хвесь* 'чоловік пліткар').

Фіксовані чоловічі варіанти, утворені за допомогою суфіксації та усічення із суфіксацією: **-к-а**: *Стьопка*; **-к-о**: *Зин'ко*, *Стецько*; **-чик**: *Климчик*.

У варіанті *Йванище*, суфікс **-ищ-е** доданий до повного імені, як і варіант *Савушка*, утворений за допомогою суфікса **-ушк-а**.

Порівняйте використання формантів, що додані до усічених варіантів імен, які без цих суфіксів самостійно не вживані: **-ешк-о**: *Андрешко* < Андрій; **-к-о**: *Омелько* < Омелян; **-сь**: *Івась*, *Хвесь* < Федір; **-юх-а**: *Андрюха*; **-уш**: *Андруш* < Андрій; **-ушк-а/юшк-а**: *Андрюшка*, *Іванушка*; **-ць**: *Стець* < Степан, *Гриць*.

Серед жіночих імен виявлено п'ять повних імен – *Варвара*, вживане чотири рази [Громик 2002, с. 153; Мацюк 2013, с. 353] (*любопитна Варвара* || *Любопитній Варварі носа відірвали* цікавість малої дитини; *Варвара заварит', а Микола загуздіт'*; *Варвара но́чи ввурвала, та дн'а притучіла; було Сави ни савит', Варвара ни варварит, Гандроси ни гандросит', а кудел'у кундросит*), *Майя* [Мацюк 2013, с. 435] (*як бджілка Майя* про працювиту жінку), *Текля* [Громик 2002, с. 169] (*Ц'єкл'іна кус'т'ура* щось обіцяє, але не виконане), *Федора* вживане двічі [Громик 2002, с. 167; Мацюк 2013, с. 313] (*з перебору вибрав Хвидору* || *З того перебору вибрати Федору* || *З того перебору вибрати сліпу* (*глуху, криву*) *Федору* хлопець, який з великої кількості дівчат не дібрав достойної).

По декілька разів ужиті такі жіночі варіанти імен:

- *Галя* [Мацюк 2013, с. 31, 249, 418]: *місила Галя тісто* – *мука на заборі* 'неохайна дівчина/жінка'; *Галя берега не бачить* 'алкогольне сп'яніння'.

- *Лікера* та *Лікьора* [Мацюк 2013, с. 251]: *як баба Лікьора* 'про неохайно вдягнуену, брудну жінку/дівчину'.

- *Меланя* [Мацюк 2013, с. 375] та *Малаха* [Мацюк 2013, с. 385]: *скромняга як Меланя* про сором'язливу дівчину; *померла Малаха* – *я не твоя сваха* не визнання родинних зв'язків, гордовита людина'.

- *Настя* [Громик 2002, с. 163; Мацюк 2013, с. 309, 404]: *Нас'ц'а гла Васил'а здас'ц'а*; *як швидка Настя* швидкість у русі; *ходять як Максим з Настею* 'молода пара, яка довго зустрічається'.

- *Одарочка* та *Гударочка* [Мацюк 2013, с. 38]: *парочка* – *Іван і Одарочка* 'молода пара, яка довго зустрічається'; *Максім і Гударочка* – *гарна парочка* 'молода пара, яка довго зустрічається'.

- *Хвеська* [Мацюк 2013, с. 27, 273], *Феся* [Мацюк 2013, с. 349], *Феська* [Мацюк 2013, с. 360]: *хвалиться як баба Феська* про хвалькувату жінку; *баба Феся* про балакучу жінку, базіку; *язик як у Хвеськи* || *Язик як у язикатой Хвеськи* про жінку, яка не вміє зберігати таємниць'.

Поодинокими офіційними жіночими іменами є: *Ган'а* [Громик 2002, с. 170] (*шо Ган'а нажне, то Палікупа спалит'*), *Єва* [Мацюк 2013, с. 374] (*встидлива як Єва* || *Стидлива Єва* про сором'язливу жінку), *Катеріна* [Громик 2002, с. 161]; поодинокі варіанти: *Вдарá* < *Дарина* [Громик 2002, с. 154] (*глухá йак Вдарá*), *Ганка* [Громик 2002, с. 164] (*пришли Ганк'і, дей хулóдни ранки*), *Гантінька* [Мацюк 2013, с. 23] (*бистре як Гантінька на танцях* 'швидка хода'), *Женька* [Мацюк 2013, с. 416] (*Женька Пестіна* 'про жінку-п'яницю'), *Зіньок* [Мацюк 2013, с. 356], *Зос'а* [Громик 2002, с. 157], *Катя* [Мацюк 2013, с. 98] (*загадала рубóти, дурнувата Катя журавицька* 'про нерозумну жінку'), *Ксєн'ка* [Громик 2002, с. 155, 157] (*гуду́й дитей – сийно скл'акнеш, йак Ксєн'ка пуд лавку́йу; згурбат'іла, йак Ксєн'ка*), *Марінка* [Громик 2002, с. 166] (*свуйу́ вінку злужу́ на Марінку*), *Марися* [Мацюк 2013, с. 374] (*встидливий як Марися* про сором'язливого хлопця), *Парас'а* [Громик 2002, с. 157] (*з Богом, Парас'у, йакшо́ л'уди трапл'айуц'а*), *Пестина* [Мацюк 2013, с. 137] (*піти як Пестина по муку* 'піти і довго не повертатися'), *Пріська* [Мацюк 2013, с. 250] (*у нашой Пріськи вся срака в тісті* 'про неохайну господиню'), *Улянка* [Мацюк 2013, с. 463] (*занести до Улянки померти*), *Ўц'а* < *Луця* < *Луція* [Громик 2002, с. 162] (*наварила Ўца, шо нийіс'т'і ц'уц'а*), *Хівря* [Мацюк 2013, с. 245] (*як та Хівря* 'невродлива дівчина, жінка').

Ці варіанти утворені за допомогою усічення: *Вдарá* < *Дарина*, *Катя* < *Катерина*, *Настя* < *Анастасія*, *Меланя* < *Меланія*, *Лікера* та *Лікьора* < *Гликерія*, *Галя* < *Галина*, *Парас'а* < *Парасковія*, *Пестина* < *Лепестина*, *Хівря* < *Февронія*. Інші імена утворені за допомогою суфіксації до повного імені або усічення з додаванням таких суфіксів: **-ах-а**: *Малаха* < *Меланя* < *Меланія*; **-ис-я**: *Марися* < *Марія*; **-к-а**: *Гантінька*, *Ксєн'ка*, *Марінка*, *Пріська* < *Єфросинія*, *Улянка*, *Хвеська* < *Хвесь* < *Феодосія*; **-ок**: *Зіньок*; **-очк-а**: *Одарочка* < *Дарина*; **-с-я**: *Феся*.

Вживані у фразеологізмах усічені варіанти імен часто асоціюються із негативними вчинками або з неприйнятною поведінкою людей. Так, вислів *як Андрешко з вулиці* [Мацюк 2013, с. 365] іменує чоловіка, що вживає алкоголь, *дурний Омелько* [Мацюк 2013, с. 342] – нерозумного чоловіка, а *баба Феся* [Мацюк 2013, с. 349] або *язиката Хвеська* [Мацюк 2013, с. 360] – це жінка-пліткарка.

Виявлено, що в аналізованій групі фразеологізмів репрезентовано найрізноманітніші сфери буття народу: суспільні взаємини, родинні стосунки, фізичні властивості або стан здоров'я, характеристика особи тощо.

Отже, зафіксовано 21 офіційне особове чоловіче ім'я та 8 жіночих; 8 чоловічих та 17 жіночих імен фіксовані тільки у варіантах.

Проаналізовано 43 жіночі та чоловічі варіанти імен, що утворені за допомогою суфіксації, доданої як до повних офіційних імен так і до усічених твірних основ. Переважають деривати усічено-суфіксального способу (апокопа) із загальнозживаними суфіксами, що характерні для варіантів імен, які і зараз уживані серед жителів Волинського Полісся, див. «Атлас власних особових імен жителів Волинського Полісся» [Нестерчук 2014а].

Кількісно більше словотвірних варіантів, що мають емоційне забарвлення із зменшено-пестливими суфіксами в утворенні чоловічих варіантів з формантами *-к-о*, *-ушк-а/-юшк-а*, *-ць*, *-сь* та у жіночих варіантах *-к-а*, *-очк-а*, *-с-я*: *Зин'кó*, *Стецько*, *Івась*, *Хвесь*, *Андрюшка*, *Іванушка*, *Стець*, *Гриць*, *Гантінька*, *Ксєн'ка*, *Марінка*, *Пріська*, *Улянка*, *Хвеська*, *Одарочка*, *Феся* та ін.

Отже, із 29 офіційних власних імен засвідчено 43 варіанти жіночих та чоловічих імен, найбільше від імені Андрій та Федора. Це свідчить, що такі імена мають емоційно-експресивну конотацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин, Г. Л. (2003). *Сказав, як два зв'язав: Народні вислови із Західного Полісся і західної частини Волині*. Люблін-Луцьк, 178 с.
2. Громик, Ю. В. (2002). Фразеологізми поліської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області. [У:] *Волинь-Житомирщина* : іст. філол. зб. з регіональних проблем, Вип. 8, Житомир, с. 152–170.
3. Мацюк, З. (2006). *Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів*. Луцьк, 136 с.
4. Мацюк, З. (2013). *Що сільце, то нове слівце: слов. фразеологізмів Західного Полісся*. Луцьк, 476 с.
5. Мокієнко, В. М. (2000). Значення української пареміології для історико-етимологічного аналізу слов'янських прислів'їв та приказок. [У:] *Мовознавство*, № 1, с. 9–20.
6. Нестерчук, О. (2014а). Варіанти імен у західнополіських фразеологізмах. [В:] *Яровиця* : наук.-метод. та просвітницький часопис. Луцьк, № 3, с. 22–23.
7. Нестерчук, О. (2014б). Атлас варіантів власних особових імен Волинського Полісся. Луцьк, 130 с.

УДК: 811.111.

Ірина Орел
кандидат філологічних наук, доцент, доцент
кафедри романогерманської філології Рівненського
державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна)
e-mail: Orel_i72@ukr.net
ORCID: 6 313 429

ОБРАЗНА ОСНОВА СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті описується процес семантичної деривації фразеологічних одиниць. Розглянуто структурні зміни фразеологізмів та семантичні перетворення, викликані національно-специфічними баченням і переосмисленням ознак образу, покладеного в основу внутрішньої форми значення фразеологізмів. Виявлені стратегії семантичної деривації німецьких фразеологічних одиниць. З'ясовано причини та способи дефразеологізації німецьких усталених виразів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічне значення, семантична деривація, національно-культурна інформація, сема, семема, національно специфічний образ, внутрішня форма.

Орел Ирина. *Образная основа семантической деривации немецких фразеологизмов*

В статье описан процесс семантической деривации фразеологизмов. Рассмотрены не только структурные изменения фразеологизмов, но и семантические трансформации, вызваны нацио-